

**EVALUAREA CONDUITEI VERBALE LA PREȘCOLARII
CU TULBURĂRI DE LIMBAJ**
**EVALUATION OF VERBAL CONDUCT AT PRESCHOOLS
WITH LANGUAGE DISORDERS**

CZU 376

Dorina PONOMARI, doctorandă UPS „Ion Creangă”

Rezumat

Tangențe între limbaj, comportament verbal, conduita verbală și comunicare sunt multiple și diverse, în acest articol sunt analizate aceste concepte și descrise relațiile între acestea, după părerea mai multor autori. În cadrul comunicării subiectul manifestă o conduită verbală, realizând astfel interacțiunea cu cei din jur. Conduita verbală, este un mod aparte de conduită a individului, care implică activități diverse: vorbire, ascultare, schimb de idei, reținerea de mesaje sonore, reproducerea sau traducerea lor. Prezența tulburărilor de limbaj la preșcolari va determina particularități specifice în conduita verbală, cunoașterea acestor particularități este valoroasă pentru elaborarea programului de intervenție logopedică aplicat copiilor cu tulburări de limbaj.

Cuvinte-cheie: limbaj, comportament verbal, conduita verbală, comunicare.

Abstract

Tangencies between language, verbal behavior, verbal conduct, and communication are multiple and diverse. In this article, these concepts are analyzed and described the relationships between them, in the opinion of several authors. Within the communication, the subject exhibits verbal behavior, thus interacting with others. Verbal conduct is a particular way of individual behavior, involving various activities: speaking, listening, sharing ideas, retaining sounds, reproducing or translating them. The presence of language disorders in pre-school children will lead to specific peculiarities in verbal conduct, knowing these peculiarities is valuable for developing the logopedic speech intervention program for children with language disorders.

Keywords: language, verbal behavior, verbal conduct, communication.

Printre mecanismele psihice care intervin direct în reglajul comportamental uman se numără comunicarea și limbajul, care permit proiectarea anticipată a rezultatului acțiunii în raport cu intențiile și dorințele persoanei, ca și obținerea modificărilor comportamentale dorite; atenția, ce asigură reglajul bazat pe orientarea, focalizarea și selecția actelor sau activităților; voința, ca formă superioară de reglaj psihic ce țintește spre atingerea unui scop conștient propus care corespunde motivelor dar și condițiilor sociale care intră în joc atunci când este necesară învingerea unor obstacole ce apar în calea realizării scopurilor propuse [4].

Comunicarea (orală și scrisă) se realizează la trei nivele: nivel verbal, extraverbal și paraverbal. Nivelul verbal ține de realizarea faptului de limbaj real, la nivel fonetic, semantic, sintactic și morfologic. Nivelul extraverbal se referă la auxiliarele nonverbale (în comunicarea orală – feed-back-ul auditiv-vizual-motor: gesturi, mimică, manifestări vocale nearticulate, semne ce iau naștere din materiale extracorporale, manifestări direct emoționale, loc, timp, date despre locutori, tot

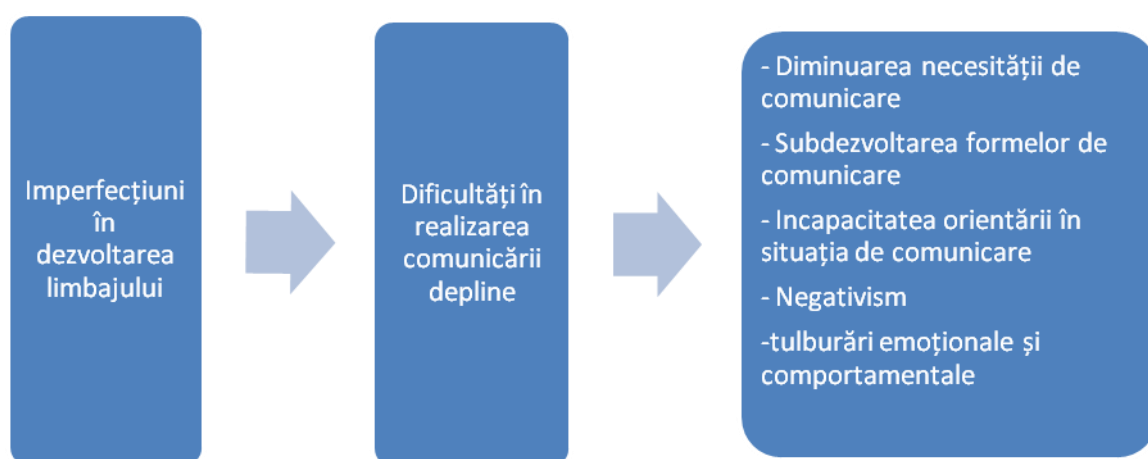

ceea ce este denumit generic corelate situaționale; iar în comunicarea scrisă: semnele grafice, aspecte legate de ortografia cuvintelor, elementele paragrafematice – punctuație, tipărirea cu diverse tipuri de litere, scrierea cu majuscule, despărțirea în paragrafe etc). Nivelul paraverbal este constituit din elemente parazite, clișee, pauze, goluri ce aduc precizări legate de contextul comunicării [4, p.137-142].

Lipsa unității în aprecierea limbajului și a particularităților sale este mai accentuată, dacă ne referim la analiza comparativă a ideilor cuprinse în lucrările ce se ocupă de limbajul normal, tulburat și patologic. În unele cazuri, se constată diferențe sensibile între punctele de vedere în abordarea limbajului, în perioadele dezvoltării ontogenetice și în perioada maturității subiectului [1].

Limbajul, ca o formă fundamentală de comunicare în copilărie și la vârstele adulte, a devenit un teren al cercetării științifice mult studiat nu numai pentru că, așa cum arată Orvis C. Irvin, există o imensă varietate verbală și o gamă largă de forme tulburate de vorbire care necesită a fi depășite, ci și pentru ca progresul spiritual este într-o largă măsură condiționat de claritatea exprimării.

Incoerențele, imperfecțiunile, tulburările în dezvoltarea limbajului (de orice caracter) generează dificultăți în stabilirea, realizarea și menținerea comunicării. Treptat, necesitatea (intenția) în comunicare scade, iar însuși comunicarea și relaționarea nu se mai produce, instaurându-se diverse tulburări emoționale și comportamentale, traseu prezentat în Figura 1.

Fig

ura 1. Traseul patologic de la limbaj la comunicare

Actul de comunicare, manifestarea comunicării, poate fi considerat, un comportament sau o activitate cu caracter propriu. În comportamentul verbal și comportamentul uman, în general există un raport dialectic. Însuși comportamentul este un mijloc de comunicare, în sensul că prin întreaga

manifestare de conduită, omul exprimă, comunică anumite stări sufletești, atitudini față de ceilalți oameni și față de relația care se stabilește între el și obiectele, fenomenele realității înconjurătoare. Arthur Staats [11, p. 47] scoate în evidență faptul că, comportamentul uman în general, este explicat prin comportamentul lingvistic al omului care poate controla unele situații. La rândul său comportamentul verbal este un comportament specific uman. Deși comportamentul și limbajul se suprapun în cadrul desfășurării comunicării, totuși ele nu se identifică. (*există limbajul intern ce nu presupune comunicare, și un anumit comportament ce transmite o anumită informație prin manifestarea unei atitudini*) [5, 8].

Limbajul depășește limitele comunicării propriu-zise, desfășurându-se într-un fel sau altul când nu are loc comunicarea interumană (limbajul continuă să "fie" chiar și atunci când subiectul nu comunică exterior cu nimeni). Totodată, comunicarea depășește limitele limbajului verbal, angajând o serie de comportamente specific umane: imitația, contaminarea, repetiția.

Din punct de vedere psihologic, limbajul include în sfera sa vorbirea, dar nu se reduce la aceasta.

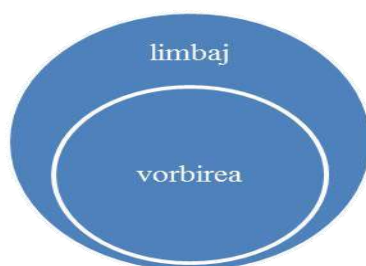

Figura 1. Incastrarea vorbirii

În Dicționarul psihologic, Norbert Sillamy [9, p.180] scrie: „limbajul este o activitate verbală, el reprezintă comunicare prin intermediul limbii; este una dintre formele activității comunicative umane. Vorbirea este o parte componentă a limbajului, ce în situații firești, poate fi folosită, împreună cu mijloacele auxiliare ale comunicării ca: gesturile, mimica etc”. Au fost exprimate chiar unele păreri potrivit cărora gesturile ar juca un rol, în comunicare mai mare decât vorbirea. Astfel Verza E., [10, p.14], exagerând importanța limbajului gestual este de părerea că acesta ar fi superior limbajului oral pentru că este natural, non convențional, mai aproape de obiectele desemnate.

În genere, pentru a atinge principalele obiective ale comunicării (de a fi receptat, înțeles, acceptat și mai ales, de a provoca o reacție), subiectul uman, manifestă un *comportament verbal*, ca mijloc de valorificare a celei mai utilizate forme de comunicare interumană, comunicarea verbală. O

legătură și mai directă există între conduita verbală și nivelul de normalitate a vorbirii, și respectiv abaterile posibile ale limbajului, pe de o parte, iar pe de altă parte, între conduita verbală și gradul de dezvoltare intelectuală. Termenul *conduită*, introdus în psihologie de J.Piajet [3, p.164] înseamnă acțiunea sub toate formele ei - internă, subiectivă și externă, motorie, plecând de la existența unității dintre psihic și faptele de comportament. Comportamentul, spre deosebire de conduită, este limitat la „ansamblul reacțiilor adaptative, obiectiv-observabile, făcând abstracție de fenomenele interne, subiective ale celui examinat” [11, p. 47], ceea ce înseamnă că, există diferențe între conduita verbală și comportamentul verbal, prima fiind mai largă decât a doua.

Conduita verbală este modalitatea de comunicare realizată cu ajutorul limbii (un sistem de semne, obiectiv-existente, fixate social, care stabilește legătură între conținutul conceptual și sonoritatea tipică, precum și un sistem de reguli de utilizare și combinare a acestor semne), ce pune în evidență preferințele și atitudinile umane, dar și posibilitățile sale psihice. Comportamentul verbal este și el, la rândul lui, o modalitate de comunicare, dar nu atât de variată, bogată și complexă în conținut și exprimare, precum conduita verbală, care de fapt exprimă întreaga viață psihică internă a persoanei, cu sentimentele, atitudinile și motivațiile sale, găsim la D-V. Popovici. [7, p.36-37]. Conduita verbală incumbă limbajul și comportamentul verbal, ea cuprinde pe cele două, cu toate că limbajul și comportamentul parțial au puncte tangențiale, ceea ce e ilustrat în Figura 3.

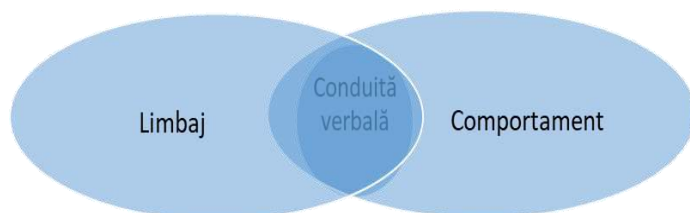

Figura 3. Puncte tangențiale

Folosind termenul de conduita verbală, M. Zlate [12, p.191] argumentează că limbajul este mai mult decât un mijloc de transmisie, el este și un mod aparte de conduită a individului (conduita verbală), care implică activități diverse: vorbire, ascultare, schimb de idei, reținerea de mesaje sonore, reproducerea sau traducerea lor.

J.A. De Vito [2] susține că limbajul este o conduită de tip superior, și restructurează profund activitatea și dezvoltarea tuturor celorlalte mecanisme psihice, mediatizându-le, indiferent dacă ele sunt conștiente sau inconștiente.

И.А. Стернин [15] pune semnul de egalitate între comportamentul verbal și cel comunicativ. Autorul scrie, comportamentul comunicativ reprezintă cumularea normelor și tradițiilor comunicative ale unui grup de persoane, este totalitatea factorilor lingvistici și extralingvistici, care asigură interacțiunea dintre persoane, Comportamentul comunicativ depinde de nivelul percepției și reprezentărilor copilului, orientării lui spre mediul social și de posedarea diverselor forme și mijloace de comunicare verbale și nonverbale. Comportamentul verbal este determinat de forma, obiectul și mijloacele de comunicare.

Cu privire la limbaj, J.Piaget [apud 10, p.20] înaintează unele teze comparând conduita verbală cu conduita sensorio-motorii, bifând trei mari deosebiri:

a) în timp ce conduita sensorio-motorie este obligată să urmărească evenimentele fără să poată depăși viteza de desfășurare a acțiunii, conduita verbală poate introduce modele și scheme de operații anticipative; (*copilul trăiește plăcere, împăcare numai planificând comunicarea deci anticipând acțiunile*)

b) conduita sensorio-motorie este limitată în timp și spațiu apropiat, în timp ce limbajul facilitează gândirii posibilitatea de a se extinde în spațiu și timp nelimitat;

c) conduita sensorio-motorie se limitează la acțiuni succesive, din aproape în aproape, în vreme ce gândirea prin limbaj, cuprinde ansambluri relaționale simultane ale acțiunilor.

În raport cu schema sensorio-motorie, progresele gândirii reprezentative se datorează funcției semiotice în ansamblul său. Aceasta detașează gândirea de acțiune și creează, în felul acesta, reprezentarea. Limbajul joacă un rol deosebit de important în acest proces formativ.

În multe lucrări ale А.И.Мясищев А.А.Бодалев [13, 14] se evocă trei conotații ale comunicării aflate într-o interconexiune strânsă: cognitivă: convingerile și cunoștințele persoanei despre obiect; afectivă: aprecierea, emoțiile trăite vs de obiect; comportamentală: acțiunile persoanei, atitudinea față de obiect.

Analizând comunicarea, С.Пăunescu [6, pag. 329] surprinde coordonatele ei, totodată referindu-se la conținutul noțiunii de conduită verbală, evidențiind:

1. *Coordonatele afective:* starea de receptivitate afectivă în relație cu familia, partenerii de joc, adulții; reacția afectivă pozitivă față de obiecte; reacții afective diferențiale în cadrul grupului; reacții afective de joc (diverse tipuri de joc); reacții afective de acțiune (activitate); comportamentul afectiv complex (gesturi, mimică, atitudini); exprimarea stărilor afective verbal; nevoia afectivă a comunicării.

2. *Coordonatele motivaționale:* satisfacția afectivă a comunicării verbale; interesul manifestat pentru diferite forme ale comunicării; impulsul de a se exprima pe sine; plăcerea de a-și comunica gândurile, simțămintele, realizările, dorința și satisfacția de a „conversa”; dorința de comunicare prin simboluri grafice, scris; înțelegerea vorbirii, comunicării interumane.

3. *Coordonatele funcționale:* elaborarea și organizarea limbajului la toate nivelurile; dezvoltarea limbajului interior, oral, scris;

4. *Coordonatele operaționale:* dezvoltarea proceselor de cunoaștere prin limbaj; dezvoltarea proceselor intelective prin limbaj (formarea conceptelor); dezvoltarea strategiilor mintale; dezvoltarea structurilor afectiv-motivaționale; dezvoltarea structurilor decizionale; dezvoltarea personalității prin limbaj; dezvoltarea potențialității integratoare prin limbaj; dezvoltarea funcțiilor compensatorii.

Vizarea acestor coordonate arată cât de vastă este problematica limbajului și cât de mult sunt implicate alte laturi ale personalității în dezvoltarea lui. Este greu să desprinzi limbajul din sfera psihicului, această desprindere făcându-se doar artificial, pentru studiu. Forma sub care se desfășoară conduita verbală cât și relația dintre parteneri în comunicare imprimă un anumit conținut de idei și o anumită fluentă a vorbirii. Conduita verbală este supusă unui control riguros al conștiinței (în cazul normalității) și este superioară oricărei alte forme de comportament pe care-l subordonează, direcționează și stimulează, impune valoare limbajului utilizat în diverse situații sub influența capacităților psihice și în relație cu acestea. Conduita verbală poate exprima preferințele și atitudinile umane, dar și capacitățile psihice și culturale.

E.Verza [10, p.44] folosește termenul de conduită verbală ca sinonim cu cel de comportament verbal, deoarece atât conduita verbală cât și comportamentul verbal desemnează valoarea limbajului utilizat în diverse situații sub influența capacităților psihice și în relație cu acestea. Conduita verbală și comportamentul uman general se influențează reciproc. Reglarea comportamentului uman se fundamentează pe controlul voluntar, iar cuvântul, cu încărcătura semantică și pragmatică, devine instrumentul reglator al comportamentului final. Conduita verbală se modifică în raport cu evoluția psiho-fizică a copilului, cu schimbările motivaționale și afectiv-voliționale. Pe baza feed-back-ului secvențial, are loc o evaluare a rezultatelor parțiale a conduitei verbale, iar datorită feed-back-ului global, ele sunt integrate în schema blocului de execuție și se evaluează efectul final, eficiența. În funcție de eficiență, conduita verbală este supusă unui proces de analiză din partea conștiinței și, ca urmare, este acceptată, respinsă sau corectată. Efectul final pozitiv sau negativ al conduitei verbale

influențează personalitatea și viitoarele sancționări din partea conștiinței. Astfel, se ajunge la elaborarea feed-back-ului în reglarea conduitei verbale. Este importantă deducția la care am ajuns și care o transpunem prin alte cuvinte: cunoașterea umană nu poate evolua decât în prezenta capacității de comunicare, a răspunsului afectiv și a comportamentului uman adecvat mediului concret. Analizând viziunile autorilor se impune necesitatea cercetării complexe a dimensiunilor tangențiale stabilite, a dependenței dintre ele în interacțiunile umane.

Evaluarea conduitei verbale la preșcolarii cu tulburări de limbaj oferă informații care pot optimiza, eficientiza intervenția logopedică. Pentru evaluarea conduitei verbale a unui grup de preșcolari cu tulburări de limbaj (TGL-III, 5 ani) a fost aplicată **Grila Observarea conduitei verbale în diverse situații de comunicare.**

Ipoteză lansată în cadrul acestei cercetări afirmă că conduita verbală a preșcolarilor cu TL și cu DT se va deosebi prin nivelul dezvoltării abilităților verbale, prin exprimarea/exteriorizarea manifestărilor emoționale și activismul în comunicare.

Scalele evaluate: *Abilități verbale, Manifestări emoționale, Activism în comunicare.*

Tabel 1. Grila de observare a conduitei verbale a subiecților cu TL și DT

Scalele	Etaple	
	Et. I	Et. II
1. Abilități verbale		
Vocabular diversificat, folosește propoziții desfășurate: - foarte rar 1 p. - uneori 2 p. - frecvent 3 p.		
Sensibilitatea gramaticală, ajustează gramatical expresiile, se evidențiază tendința de autocorecție - foarte rar 1 p. - uneori 2 p. - frecvent 3 p.		
Promptitudinea răspunsului - foarte rar 1 p. - uneori 2 p. - frecvent 3 p.		
2. Manifestări emoțională		
Exprimă emoții verbal și non-verbal (asociază emoțiile cu cuvinte și expresii faciale, vorbește despre emoțiile sale: bucurie, tristețe, furie). - foarte rar 1 p.		

- uneori 2 p. - frecvent 3 p.		
Cunoaște și folosește formule de politețe în comunicare - foarte rar 1 p. - uneori 2 p. - frecvent 3 p.		
Emoțiile evidențiate/stări emoționale (cum este copilul) - îngrijorare, neliniște 1 p. - liniște, relaxare 2 p. - radiant, bucuros 3 p.		
3. Activism în comunicare		
Solicit și cere ajutor semenilor - foarte rar 1 p. - uneori 2 p. - frecvent 3 p.		
Solicită ajutorul maturului (cere explicații, informații sau ajutor de la adulți când are nevoie) - foarte rar 1 p. - uneori 2 p. - frecvent 3 p.		
Sugera și inițiază jocuri care implică mai mulți copii - foarte rar 1 p. - uneori 2 p. - frecvent 3 p.		

Observarea s-a realizat în două etape: spontană și planificată.

La etapa spontană, se creează o situație de comunicare spontană. În camera unde se află copiii intră un matur. Timp de 10 min maturul tace, nu interacționează cu copiii, ulterior, timp de 20 min, propune copiilor diverse activități (să se prezinte pe sine, să prezinte copiii din grup, să organizeze un joc, să povestească despre familia sa, etc.).

La etapa planificată, copiii sunt preîntâmpinați că va veni cineva - un matur, va pune întrebări, iar ei să se comporte politicos, să fie amabili, să răspundă la întrebări, să îndeplinească ce li se propune.

Toți preșcolarii cu TL au avut un comportament identic: nu s-au salutat, nu au manifestat interes față de maturul străin. Cei cu DT s-au salutat cu maturul, au anunțat educatoarea că cineva a venit, îl întrebau ”pe cine căutați?, ce doriți?”, întrebau colegii ”cine a venit?”.

Când maturul a început să interacționeze (să solicite copiilor să se prezinte pe sine, pe copiii din grup, să organizeze un joc, să povestească despre familia sa), copiii au reacționat diferit. Consemnarea detaliată a Conduitei verbale a preșcolarilor cu TL și DT conform scalelor grilei, a încheiat prin Media rezultatelor, ilustrată în Figura 4.

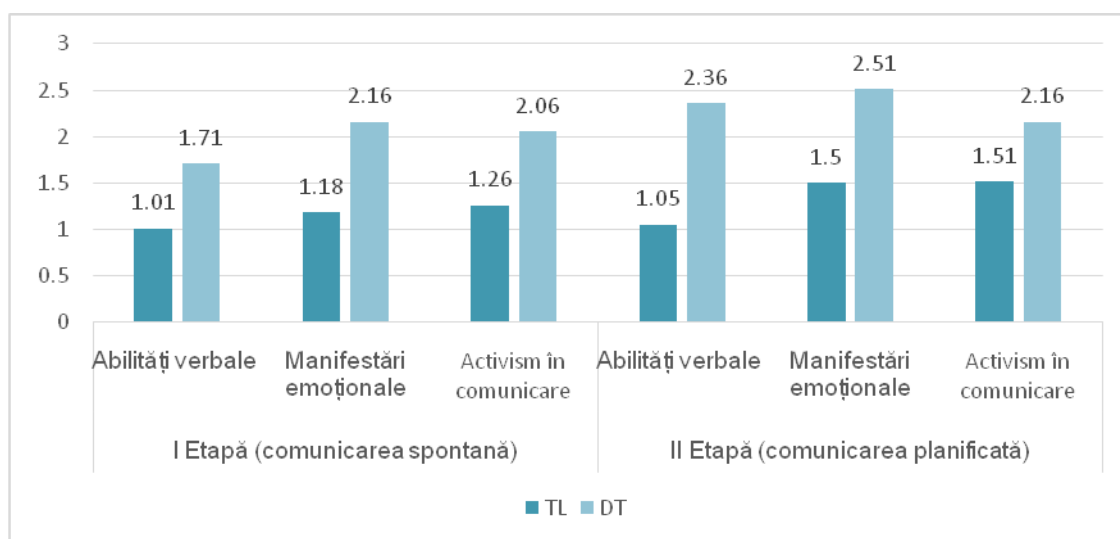

Fig. 4. Media rezultatelor la *Conduita verbală* pe scale, etape spontană și planificată, preșcolari TL și DT (puncte)

La scala *Abilități verbale*, etapa spontană, preșcolarii cu TL au acumulat 1,01 puncte; preșcolarii cu DT au obținut rezultate mai înalte – 1,71 puncte.

Preșcolarii cu TL nu folosesc propoziții desfășurate, cu cei din jur nu interacționează. Ei evitau colaborarea, să vorbească, să îndeplinească cerința maturului. La întrebări repetate au răspuns scurt, ”da/nu”, numeau colegul, dar nu pe sine, s-au observat ezitări în răspuns, de parcă erau în căutarea cuvintelor potrivite. Preșcolarii cu DT au reacționat cu precauție, însă au fost deschiși spre relaționare și comunicare. Se numeau pe sine, colegii, au descris prietenii, animăluțele îndrăgite, jocurile preferate. Propozițiile alcătuite erau desfășurate, sintactic corect alcătuite. Prelucrarea statistică prin metoda *U Mann-Whitney* stabilește diferențe statistice semnificative între grupurile de subiecți TL și DT, la scala *Abilități verbale* ($U=658,000$; $p=0,001$).

La scala *Manifestări emoționale*, etapa spontană, preșcolarii cu TL au acumulat 1,18 puncte, cu DT - 2,16 puncte. Preșcolarii cu TL nu au reușit să se adapteze situației de comunicare apărută spontan, erau încordați, îngrijorați, neliniștiți, mimica înfricoșată. Preșcolarii cu DT s-au manifestat liniștit, mai încrezuți, mimica relaxată, vioaie cu nuanțe de amabilitate și politete. Diferența între rezultatele preșcolarilor cu TL și DT este statistic semnificativă ($U=691,500$; $p=0,001$).

La a treia scală *Activism în comunicare*, etapa spontană, rezultatele subiecților sunt la fel polarizate. Subiecții cu TL întrunesc punctaj jos - 1,26 puncte, copiii cu DT acumulează punctaj mai ridicat - 2,06 puncte. Testul *U Mann-Whitney* evidențiază diferență statistic semnificativă între grupurile TL/DT ($U=712,000$, $p=0,001$). Specific preșcolarilor cu TL este lipsa interesului/necesității în comunicare și a dorinței de a comunica, împăcare cu faptul că răspund scurt la întrebări; indiferență și nedorință de a întreține sau iniția o discuție. Preșcolarii cu DT, inițiază și întrețin discuția, adresează întrebări, solicită ajutor și explicații.

A doua zi, s-a realizat a II-a etapă – planificată a Grilei Observarea conduitei verbale a preșcolarilor. Ei știau că în oșpeție va veni un matur. Copiii au manifestat curiozitate "Cine?", dar și o stare de angoasă, neliniște "Ce va face?, Ce ne va întreba?". După cum se vede în fig. 2.18., media rezultatelor la *Conduita verbală, la toate cele trei scale*, etapa a II-a planificată, la fel este diferită la preșcolarii cu TL și DT.

La scala *Abilități verbale* preșcolarii cu TL au acumulat 1,05 puncte, față de preșcolarii cu DT, care au acumulat – 2,36 puncte; s-au constatat diferențe statistic semnificative ($U=313,500$; $p=0,001$). Deși copiii au fost preîntâmpinați că va veni un oaspete și li s-a propus unele expresii modele pe care le pot folosi, oricum, preșcolarii cu TL au folosit puține cuvinte, propoziții simple. Anticiparea evenimentului nu a produs schimbări evidente.

Anticiparea evenimentului a avut impact bun asupra preșcolarilor cu DT, răspunsurile erau prompte, ceea ce explicăm prin faptul că, montarea psihologică i-a predispus; a avut însemnătate prevenirea copiilor despre ceea ce va urma. De asemenea, s-a activizat vocabularul, inițiau discuții dădeau întrebări; au fost mai degajați, mai relaxați, propuneau jocuri.

La scala *Manifestări emoționale*, preșcolarii cu TL obțin 1,5 puncte. și preșcolarii cu DT-2,51p. Prin aplicarea testului *U Mann-Whitney*, a fost constatată existența diferenței statistice între rezultatele înscrise de preșcolarii cu TL și DT ($U=618,000$; $p=0,001$). Starea emoțională a preșcolarilor cu TL și DT a fost diferită. Preșcolarii cu TL, ca și la etapa spontană, au fost îngrijorați, expresie mimică de uimire, agitație, nu au verbalizat emoțiile, adresările către matur și semenii erau

5. Negură, I., Losîi, E. Psihologia generală. Chișinău: IIC, 2010.
6. Păunescu, C. (coord.) Introducere în logopedie. București: EDP, 1976.
7. Popovici, D-V. Dezvoltarea comunicării la copiii cu deficiențe mintale. București: Pro Humanitate, 2004.
8. Rășcanu, R. Psihologie și comunicare. București: Editura Universității, 2001.
9. Sillamy, N. Dictionar de psihologie. București: Univers Enciclopedic, 2000.
10. Verza, E. Conduita verbală a școlărilor mici. București: EDP, 1973.
11. Verza, E. Tratat de logopedie. București: Humanitas, 2003.
12. Zlate, M. Fundamentele psihologiei. Iași: Polirom, 2006.
13. Бодалев А.А. Психология общения. Избранные психологические труды. 2-е изд. М.: НПО Модэкс, 2002.
14. Мясищев В.Н. Психология отношений/Под ред. А.А. Бодалева. Москва: Изд-во «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 2011.
15. Стернин И.А. Модели описания коммуникативного поведения. Воронеж: «Гарант», 2015.